

MOTIVACIJSKA UPORIŠTA U PROAKTIVNIM I REAKTIVNIM STAVOVIMA VJEROUČITELJA

Primljeno:
5. 9. 2008.

Pregledni
rad

UDK
[371.12:268]:
159.9

MIRKO BARBARIĆ

Salezijanska klasična gimnazija
Vukovarska 62
51000 Rijeka

Sažetak

Proces rasta ljudskog bića je imperativ postojanja i života. U tu svrhu autor proučava i traži mogućnosti i šanse rasta vjeroučitelja kroz proaktivno i reaktivno ponašanje i stavove. Upućuje na njegovu neprekidnu potrebu za zalaganjem oko rasta kroz ta dva temeljna stava i dispozicije. Polazi od humanističke psihologije i njezinih teorijskih zasada i istraživanja koja vrednuju i transcendentalnu čovjekovu dimenziju. Objašnjava izvorno porijeklo pojmova proaktivnosti i reaktivnosti te navodi rezultate niza autora koji govore o toj tematici. Pita se također, u kojoj mjeri vjeroučiteljeva reaktivna i proaktivna motivacija može utjecati na rezultate njegova rada. Pledira za motivacijska uporišta vjeroučitelja u proaktivnosti, potkrepljujući tvrdnju rezultatima istraživanja pojedinih autora. Ističe da su motivacije vjere i poslanje vjeroučitelja proaktivni. Kao takvi oni su preporučeni pristup životu.

Ključne riječi: rast, proaktivnost, reaktivnost, motivacija, G. W. Allport, A. Maslow, humanistička psihologija, vjeroučitelj, transcendencija

0. UVOD

Pozornost odgojnih znanosti (pedagogije, psihologije, religijske pedagogije) bila je uglavnom usmjerena na raspon života od rođenja do zrelosti, ali se u novije vrijeme naglašava da proces rasta, odrastanja, učenja... ne završava nikada. Mi ćemo se koncentrirati na činjenicu da ne samo mladi čovjek nego i odrasli, a među njima i vjeroučitelji, moraju cijelog života stjecati velika spoznajna, emocionalna, socijalna i druga odgovarajuća postignuća u procesu učenja. U procesu rasta ka zrelosti, u izgrađivanju stavova i ponašanja, zasigurno moraju proći zahtjevan proces učenja, jer i vjeroučitelj živi, radi i raste u postmoder-

nom društvu. Veoma složenom društvu. On je »vjeroučitelj u trećem tisućljeću«.¹

Pokušat ćemo sagledati neke (ne)mogućnosti i šanse rasta odgojitelja u vjeri kroz proaktivno odnosno reaktivno ponašanje.

0.1. *Pojmovi »proaktivnosti« i »reaktivnosti«*

Polazimo od biološke i psihološke pretpostavke rasta², tj. da je čovjek od rođenja

¹ Usp. Š. MARASOVIĆ, *Lik vjeroučitelja za treće tisućljeće*, u: »Kateheza« 23(2001)1, str. 10.

² Usp. T. LIDZ, *La persona umana*, Astrolabio, Roma, 1971, str. 57, 90, 97, 382. Usp. također N. DE MARTINI, *Kako i zašto biti zreo*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, ²2008; L. CIAN, *Verso*

»biće koje je otvoreno za svijet«, kojega mu ustrojstvo ostavlja razmjerno velik prostor za mogućnosti učenja i ponašanja. Prirodno omogućena »otvorenost za svijet« čovjeka kao vrste dopušta mu da učenjem odrasta i ide ka sve većoj zrelosti koja mu omogućava da u kompliciranim društvenim ustrojevima produktivno tj. proaktivno i reaktivno sudjeluje u njihovom životu. Ovdje tek spomenimo da je proaktivnost suprotan stav od reaktivnosti. Proaktivne osobe znaju što žele i onda ulože energiju u ostvarenje te želje. Obično plivaju protiv struje i ne slijede nagon stada. Koriste šanse i prilike, jer se one možda neće ponoviti. Iskušavaju stalno nešto novo i ponekad se usude i pogriješiti. S druge strane, čovjekova otvorenost može se promatrati i kao manjkavost (čovjek kao »manjkavo biće«). Takav se čovjek »reaktivno« odnosi prema životu. To znači: kad se nešto dogodi, reagirat ću. Do tada čekam. Biološki rečeno, postoji poticaj, nakon njega slijedi i reakcija. Reaktivnim ljudima se život događa onako kako naiđe. Oni se prepuštaju sudbini, nadaju se sretnim okolnostima, a kad one izostanu, žale se da ih prati nesreća.

Nećemo se ovdje baviti procesom odrastanja, nego ćemo naša razmišljanja usmjeriti na proaktivno i reaktivno ponašanje čovjeka uopće, odnosno vjeroučitelja koji je pozvan da odgaja mlade u vjeri, privodi čovjeka odgojem u vjeri k njegovu najvišemu ispunjenju. Pri tome treba i sâm osobno sve više dozrijevati za poslanje koje mu je Crkva povjerila.

1. AKTUALNO STANJE PROBLEMA

Da bismo opravdali izbor ove teme, držimo korisnim početi od zrelosti, kao misli vodilje, kao cilja kojem teži ljudski rast, kao ploda unutarnjih pokreta ljudskog bića koji vode prema punini života, što pomaže razumijevanju ove tematike.³ Pristup je

tipično egzistencijalan, zrelost je također shvaćena kao osjećati se »u situaciji«, »doma«, potpuno prihvaćanje sebe, sposobnost preoblikovanja vlastite situacije, sloboda da se dadne novi smisao vlastitom životu prema transcendentnim vrijednostima u kojima vjeroučitelj nalazi vlastito ispunjenje i poslanje. Postajati ono što je svatko pozvan biti. Ljudska zrelost je cilj uspjelog odgojnog puta. Ona se potvrđuje u promicanju skladne osobnosti i pokazuje se kao potreba Crkve i društva.⁴

Hipoteza rada je sljedeća: u korijenu tolikih postavki i psiholoških kategorija koje opisuju ponašanja i interpretiraju njihovo značenje kod pojedinaca, a koje vrijede i za vjeroučitelje, postoje dva stava ili dvije temeljne dispozicije: »reaktivnost« i »proaktivnost«. Ova dva pojma, uzeta iz humanističkog smjera, značajno razdjeljuju »šumu« tj. mnoštvo postojećih doprinosa, rezultata, istraživanja i omogućuju njihovo jednostavnije razumijevanje. Ovakav pristup može ostaviti višestruki dojam. Problem može izgledati pojednostavljen, a cilj težak ili preambiciozan zbog širine materijala. Nadamo da ovo može biti, makar umjeren, doprinos važnom i uvijek aktualnom problemu rasta i zrelosti ljudskih bića, među njima i vjeroučitelja.

1.1. Teorijskoznanstveni doprinos

Postoje mnoge teorije osobnosti i različite koncepcije ljudskog razvoja. Svaka međutim ima svoju temeljnu, više ili manje poznatu, antropologiju često skrivenu mnogim autorima,⁵ koja nastoji dati opće-

la maturità e l'armonia, Elle Di Ci, Leumann (To), 1986, str. 15-56.

³ Usp. L. CIAN, *Verso la maturità*, str. 17-19.

⁴ Usp. isto, str. 17, 37, 58, 107.

⁵ Usp. H. FRANTA, *Psicologia della personalità. Individualità e formazione integrale*, LAS, Roma, 1982, str. 152-153.

nit u viziju čovjeka i smisao ljudskog života. Svi na jedan ili drugi način ističu važnost izvjesnih čimbenika u strukturalizaciji i razvoju osobnosti.

Teorijski kontekst u koji smještamo ovaj rad je onaj humanističkog pravca s njegovim različitim naglascima, osobito personalističkim i egzistencijalnim. Vodili smo računa o činjenici da bi vjeroučitelj sa svom svojom osobnošću živio kršćansku koncepciju smisla života, tj. religiozne vrednote, trebao biti »proaktivno« motiviran. Pritom humanistička antropologija u podlozi pruža općenitije razumijevanje osobnosti, ostavljajući prostora i tipičnim transcendentnim vrijednostima vjeroučitelja. Ona pridaje važnost studiju zdravih i normalnih procesa rasta.

Među svim eksponentima ovog pravca dat ćemo posebno značenje G. W. Allportu, zbog dva razloga. Prije svega jer se njemu duguje porijeklo i značenje pojmova »reaktivnosti« i »proaktivnosti«, a na drugom mjestu zbog njegove posebne pažnje prema religioznosti, koju shvaća kao ujedinstvenu koncepciju života pojedinca, pa prema tome i kao temeljni kriterij zrelosti ili integracije cijele osobnosti. Nećemo zaobići ni neke druge doprinose psihologije slične antropološke koncepcije.

Metodološki put je specifičan, a sastoji se u opisivanju ponašanja i interpretaciji procesa koji stoje ispod. Opisujući temeljne stavove »reaktivnosti« i »proaktivnosti«, ponašanja mogu biti shvaćena i interpretirana na nov način u svjetlu parametara teorijskih uporišta, pa se stoga mogu sva sintetizirati u jedinstvene pojmove »reaktivnosti« i »proaktivnosti«.

2. »OTVORENA« KONCEPCIJA ČOVJEKA

Doprinos humanističko-egzistencijalne antropologije i njezina teorijska podlo-

ga, a osobito pojam motivacije, mogu biti izvor razumijevanja različitih stavova i ponašanja vjeroučitelja.

Humanistička je psihologija⁶ od svog osnutka nastojala usmjeriti pažnju na osobu i naročito na iskustvo kao važniji fenomen u proučavanju čovjeka. Zbog toga humanistički pravac ističe kvalitete koje su izravno ljudske, kao što su izbor, stvaralaštvo, vrednovanje i samoostvarenje, oporirajući tako mehanicističkim i reducionističkim koncepcijama čovjeka, koje su tipične za psihoanalizu i biheviorizam. Humanistička psihologija pridaje važnost ljudskom djelovanju, izražava interes i za procjenjivanje i ocjenu čovjekova dostojanstva i rada, zauzimajući se za razvoj svih čovjekovih potencijalnosti.

Stoga je u humanističkom pristupu glavni predmet proučavanja zdrav i normalan čovjek s onim što je u njemu tipično ljudsko i zrelo. Čovjeka karakterizira iznad svega sposobnost da izgrađuje spoznaje koje ima o sebi samom i o stvarnosti. On je biće koje se ne vodi slijepim nagonima nego nakanama, tj. motivima koji u njemu potiču shvaćanje i razumijevanje stvarnosti. Tako čovjek postaje kreativan i sposoban razvijati se i samoostvarivati. U većoj mjeri vode ciljevi budućnosti negoli traume prošlosti, više dobro koje valja postići nego nagoni koje treba stišati i smirivati. Sposoban je prepoznati i vrednovati pozitivne urođene datosti i bogatstva pomiješane s vlastitim ograničenostima.

Neki zastupnici toga pravca prepoznaju u čovjeku i izvorne težnje prema sve većim ostvarenjima. U tome smislu »viša podsvijest« nije nagoniska niti reaktivna,

⁶ Ovaj psihologijski pravac je osnovao A. Maslow 1962. On ga je sam nazvao »treća sila«, jer u sebi sažima sve one teorije koje se nisu prepoznavale u dvije velike ondašnje vladajuće psihologijske škole, tj. u psihoanalizu i biheviorizam.

nego je shvaćena kao urođeno traženje razumijevanja i dobrote.⁷

U odnosu na ovu izvornu čovjekovu težnju, koja ga potiče prema sve većim ostvarenjima koja ga nadilaze (transcendiraju), A. Maslow zapaža da je »treća sila« psihologije, tj. humanistička psihologija, prijelazna, te predstavlja uvod u »četvrtu«, još višu, nadosobnu psihologiju, koja nadilazi ljudsko stanje, položaj, identitet, samoostvarenje itd. Ustvare, prema Maslowu, bez transcendencije i nadosobnosti čovjek postaje bolehljiv, nasilan i nihilist ili je lišen nade i postaje apatičan. Ako međutim prihvati nešto više od sebe, nešto što je za njega uporišna točka i objekt poštovanja koji ga povede u novi smisao, onda potpuno nalazi sam sebe i svoje ostvarenje.⁸

Značajke normalne i zdrave osobe, tako kako ih vidi humanistička psihologija, mogu se sintetizirati oko nekoliko temeljnih pojmova. To su npr. stvaralaštvo, nakana, samoostvarenje, autotranscendencija, otvorenost prema višim i religioznim vrednotama u uvjetima osobne slobode ili autonomije nasuprot nagonskim i ambijentalnim prisilama. Iz toga proistječe sposobnost stjecanja osobnih spoznaja, sposobnost izbora, vrednovanja i inicijative.⁹

Izbor humanističkog pristupa za obradu ove teme dugujemo činjenici da je ova koncepcija čovjeka pozitivna i optimistička te se uglavnom podudara s kršćanskom antropologijom.¹⁰ Ovaj pravac čovjeka više ne promatra kao biće upleteno u pritiske ambijenta ili svojih nagona, nego kao biće koje animiraju unutrašnje konstruktivne energije. Čovjek je orijentiran na opće ostvarenje osobe, a osoba je otvorena dobru i vrednotama te ima urođenu čežnju prema transcendenciji i apsolutnom.¹¹

2.1. Porijeklo i izvorno značenje pojmova »reaktivnosti« i »proaktivnosti«

2.1.1. Specifični Allportovi rezultati i doprinos

Prije gotovo pedeset godina, u časopisu »*Journal of Abnormal and Social Psychology*« objavljen je članak G. W. Allporta¹² u kojem autor predstavlja rezultate svog istraživanja o upotrebi i učestalosti prefiksa 're-', 'ri-' i 'pro-' u psihologijskom rječniku. On je otkrio da su prva dva koja izražavaju ponavljanje, pasivnost, sklonost poticanju ili upravljanju od drugih, bila pet puta brojnija od trećeg, koji međutim označuje perspektivu za budućnost, nakanu, polet i zanos kojim se želi ići naprijed. Allport je uočio da se termini »reakcija« ili »reaktivno« u psihologiji upotrebljavaju stotine puta, dok se termin »proaktivan« pojavljuje samo jedanput.¹³

Allport se je tada upitao kako je moguće da psihologija bude istinska znanost promjene, razvoja, budućnosti i potencijalnosti osobnosti, kad se predstavlja kao znanost koja je pretežno vezana na odgovore, reakcije, regresiju i tome slično, tj. na prošlost osobe.

⁷ Usp. A. RONCO, *Introduzione alla psicologia, Vol. 1, Psicologia dinamica*, LAS, Roma, ³1980, str. 193.

⁸ Usp. A. H. MASLOW, *Verso una psicologia dell'essere*, Astrolabio-Ubalini, Roma, 1971, str. 6.

⁹ Usp. C. BÜHLER – M. ALLEN, *Introduzione alla psicologia umanistica*, Armando, Roma, 1976, str. 39-70.

¹⁰ Usp. npr. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu »Gaudium et spes«*, 7. prosinca 1965, br. 12-17.

¹¹ Usp. V. E. FRANKL, *Un significato per l'esistenza: psicoterapia e umanesimo*, Città Nuova, Roma, 1983, str. 31.

¹² Izvorni naslov članka glasi »*The Open System in Personality Theory*«. Ovdje ćemo se u citiranju stranica poslužiti talijanskim prijevodom. Usp. G. W. ALLPORT, *Il sistema aperto nella teoria della personalità*, u: »Orientamenti Pedagogici« 7(1960)4, 664-682.

¹³ Usp. G. W. ALLPORT, *Il sistema aperto nella teoria della personalità*, str. 666-667.

Koju godinu kasnije Allport je u »Harvard Educational Review« objavio drugi članak u kojem prikazuje tri načina na koje čovjeka u to doba predočuju različiti znanstveni psihologijski i filozofski smjerovi. Prema prvom poimanju čovjek je »reaktivno biće«. Tako su ga shvaćali naturalizam, pozitivizam, bihevizizam, operacionalizam i fizikalizam. Prema drugom poimanju čovjek je »reaktivno biće u dubini« i tako ga promatraju psihoanaliza, psihodinamika i dubinska psihologija. Prema trećem shvaćanju čovjek je »biće-u-procesu-postajanja«. To je stajalište koje zastupaju olizam, ortopsihologija, personalizam i egzistencijalna psihologija.¹⁴

Takva koncepcija čovjeka kao »bića-u-procesu-postajanja«, tj. bića koje je usmjeren prema ostvarenju nakane ili svog životnog nacrt, točno odgovara sadržaju termina *proaktivnost* u Allportovoj teoriji. Čovjek nije jednostavno rezultat ambijenta ili nepoznate podsvijesti niti je serijski čin. On ima svoju individualnu originalnost koja teži prema zrelosti u postajanju i neprestanoj obnovi procesa i dinamizama, koji u njemu uvijek obnavljaju i ponovno rađaju težnju prema preciznim željenim ciljevima. Osoba nije ni sastavljena niti pasivno određena svojim nagonima ili sredinom, nego je sposobna aktivno sama sebe izgrađivati.

Da bi podupro ovu svoju proaktivnu koncepciju zdrave i zrele osobnosti, Allport nudi niz kriterija,¹⁵ kojih specifikacije mogu dobro prikazati dva temeljna stava što ih je on susreo u svojim istraživanjima i iskustvima kao psiholog. S jedne je strane to proaktivan, zdrav i normalan stav koji teži rastućoj zrelosti, a s druge reaktivni koji je bolestan, nenormalan ili blokiran u sposobnostima rasta i poboljšanja.

Ukratko, temeljne značajke proaktivnog stava u Allporta su: sposobnost da se

ljubi duboko i nesebično, traženje nesebičnog dobra, traženje neposrednog dobra, stvaralaštvo i odgovornost u postizanju željenih ciljeva, sposobnost poznavanja samoga sebe, prihvaćanja i razumijevanja stvarnosti na relativno objektivni način, emotivni ton označen radošću izgradnje i želje za rastom i poboljšanjem, temeljno povjerenje u sebe i u druge, postojanje životnog nacrt (projekta) oko kojeg čovjek ujedinjuje vlastitu egzistenciju i integrira vlastitu osobnost, postojanje sustava vrednota među kojima primarnu važnost imaju društvene i religiozne.

Temeljne značajke reaktivnog stava su težnja za povlačenjem u sebe i nesposobnost ili velika teškoća da se drugi vole na nesebičan način, nedostatak kreativnosti i odgovornosti u praćenju i ostvarenju odgovornih i zahtjevnih ciljeva, traženje pre-

¹⁴ Usp. G. W. ALLPORT, *The Person in Psychology. Selected Essays*, Beacon Press, Boston, 1968, str. 68.

¹⁵ Kriteriji zrelosti kako ih Allport prikazuje su: 1) proširenje osjećaja vlastitog ja: osoba, osim što ljubi sama sebe, sve više proširuje svoje interese sudjelujući duboko u interesima drugih; 2) srdačan odnos s drugima: to je sposobnost intimnosti u prijateljstvu i ljubavi te razumijevanja, shvaćena kao srdačnost, poštovanje i pozitivna tolerancija drugog; 3) emotivna sigurnost (prihvaćanje samih sebe), povjerenje u same sebe, podnošenje frustracija, samokontrola, sigurnost; 4) realistično poimanje, sposobnost i zadaće: shvaćanje stvarnosti nije odvojeno od cilja da se zadovolje vlastite potrebe, interesi i fantazije, nego se ona prihvaća s najvećom objektivnošću; raspolaganje specifičnim sposobnostima da bi se jasno razvilo vlastito zanimanje; 5) razumijevanje sebe i smisao za humor: to je razina poznavanja i intuicije samih sebe i vlastitih mogućnosti, sposobnost da se smijemo stvarima koje volimo i nastavljamo voljeti; 6) ujedinjavajuća koncepcija i poimanje života: to znači imati nacrt ili ideal života oko kojega se organiziraju i integriraju sva vlastita iskustva i vlastita osobnost. Vidi također: G. W. ALLPORT, *Psicologia della personalità*, LAS, Roma, 1977, str. 24. Usp. također: P. MIETTO, *Maturità umana e formazione sacerdotale*, Dehoniane, Bologna, 1968, str. 17.

težno neposrednih zadovoljstava i nesposobnost njihova odgađanja, odsutnost povjerenja u sebe i u druge, nepoznavanje i neprihvatanje sebe, iskrivljeno shvaćanje stvarnosti, naglašen i proširen osjećaj prema kojemu se pojedinac uvijek osjeća napadnut ili u opasnosti i stoga osjeća potrebu da se brani od samoga sebe ili od drugih. Nadalje, tu su neprestano negativni osjećaji koji čine osobu razdražljivom, rezigniranom i žalosnom, težnja za samosažaljenjem i okrivljavanjem, nedostatak objektivnih vrednota i nepostojanje istinskog ideala oko kojeg bi se organizirao vlastiti život i vlastita osobnost.

U biti, prema Allportu, osoba će imati proaktivni stav ako preuzme inicijativu gledajući svoju budućnost, a imat će reaktivni stav ako živi reagirajući neosobno na poticaje, bilo impulzivne (nagonske) bilo ambijentalne.¹⁶

2.2. Doprinos drugih psihologa

Osim Allporta, postoje i drugi psiholozi koji se – neki više neki manje – direktno zanimaju za religiozna ponašanja i pitanja.¹⁷

Na crti s karakteristikama proaktivnog stava koji je razvio Allport stoji i Maslowljev pojam »samoostvarenja«. To autor shvaća općenito kao stvaralačko i optimističko ostvarenje osobnih potencijala subjekta koji ima povjerenja u samog sebe i u kojeg prevladava težnja prema rastu i poboljšanju.¹⁸

Na istoj crti, iako s nakanom da nadiđu pojam (koncept) Maslowljeva samoostvarenja, su i Franklovi pojmovi »autotranscendencije« (samonadilaženja) i »nadsmisla«. Autor poima čovjeka kao temeljno orijentiranog prema nečem što ga nadilazi, što je s onu stranu i što je iznad njega, čovjeka koji ima smisao za ostvarivanje unatoč kušnjama ili trpljenjima života, ljudsko biće koje se susreće ili ljubi, i sve do

jednog transcendentnog 'Ti' s kojim je čovjek uvijek u odnosu, iako na podsvjestan ili skriven način.¹⁹ Stvaralačka zauzetost, nadilaženje sebe, otvorenost drugima i vrednotama, stvaralačko traženje smisla, to su tipične značajke proaktivnog stava.

H. Thome doprinosi specifikaciji značajki reaktivnog i proaktivnog stava na još konkretniji način. Prema tom autoru osobnost se strukturira na impulsivan ili perspektivan način – prema sličnima procesima na kojima se temelje reaktivni ili proaktivni stav, a čovjek živi i ponaša se pretežno prema temeljnoj jezgri, tj. središtu ciljeva koji izgrađuju njegov život. On ih zove »egzistencijalna tematika«. Prema vrsti tematike koja ga vodi, subjekt upotrebljava tehnike ponašanja impulzivnog i obrambenog, tj. reaktivnog, odnosno perspektivnog, otvorenog i slobodnog, tj. proaktivnog tipa.²⁰

¹⁶ Usp. A. RONCO, *I dinamismi psicologici nella crescita spirituale*, u: »Vita consacrata« 13(1977), str. 151. Usp. također A. RONCO, *Psicoanalisi e pastorale*, u: B. RAVISIO (ur.), *Psicologia e azione pastorale*, Piemme, Roma, 1984, str. 39.

¹⁷ Među brojnim psiholozima koji su proučavali tu problematiku podsjećamo na sljedeće: W. James, R. Otto, C. G. Jung, R. May, A. H. Maslow, J. Nuttin, E. Erikson, E. Fromm, S. Freud.

¹⁸ Usp. A. H. MASLOW, *Verso una psicologia...*, str. 103.

¹⁹ Usp. V. E. FRANKL, *Dio nell'inconscio: Psicoterapia e religione*, Morcelliana, Brescia, 1977, str. 65-76. Usp. također: V. E. FRANKL, *La logoterapia di Frankl. Un antidoto alla disumanizzazione psicoanalitica*, Rizzoli, Milano, 1974, str. 121; ISTI, *La sofferenza di una vita senza senso. Psicoterapia per l'uomo d'oggi*, Elle Di Ci, Leumann (To), 1982, str. 98-102. U raznim svojim djelima Frankl ukazuje na samoostvarenje kao učinak neosmišljene nakane (cilja) života.

²⁰ Usp. H. THOMAE, *Dinamica della decisione umana*, PAS-Verlag, Zürich, 1964, str. 69s.; ISTI, *Conflitto, decisione, responsabilità. Contributo alla psicologia della decisione*, Città Nuova, Roma, 1978, str. 155.

Sklop riječi kao tipična proaktivna vrljanost je ona J. Nuttina o »životu kao otvorenoj zadaći«. Prema ovom autoru čovjek ima pred sobom konkretnu zamisao koju želi postići, tj. razumije svoj život kao osobni nacrt koji valja ostvariti. To ne čini podložan nagonima ili ambijentalnim čimbenicima, i stoga reaktivno, nego slobodno izabirući nešto kao nakanu, tj. cilj i konstruktivni ideal rasta samoga sebe, dakle proaktivno. Život tako postaje obveza koja se izgrađuje u kontinuitetu, zadatak koji nije nikad završen nego je uvijek otvoren.²¹

Prilično konkretnom specificiranju proaktivnog i reaktivnog stava nekog subjekta doprinosi i teorija E. Eriksona o »epigenezi Ja«. ²² Ona obuhvaća kompletan ciklus života pojedinca i opisuje njegov neprestani psihoafektivni razvoj. Doživljava li pojedinac konflikte različitih etapa ili kritične točke razvoja s aktivnim i stvaralačkim stavom i težnjom prema rastu, u njemu se strukturiraju temeljne pozitivne sklonosti, tj. sposobnosti tipične skladnoj i zreloj osobnosti, dakle na crti proaktivnosti. Međutim, ako pojedinac te konflikte živi s pasivnim ili obrambenim stavom, to ga vodi zastoju odnosno nazadovanju. U njemu se strukturiraju bazične negativne sklonosti tipične za nezrelu i neskladnu osobnost, na crti sa značajkama reaktivnog stava.

I E. Fromm vidi »psihičke regresivne i/ili progresivne snage (sile)« u velikoj sličnosti s Allportovim pojmovima reaktivnosti i proaktivnosti. Riječ je zapravo o energiji koja pojedinca iznutra potiče na uspostavljanje temeljne težnje prema propadanju (gubitku) i nazadovanju ili pak rastu i napretku. Regresivne ili patološke sile taj autor uočava u nekrofiliji, narcizmu i simbiozi. Sve se to očituje kao dominacija destruktivnih nagona, povlačenje u

sebe ili zatvaranje prema drugom, odnosno kao snažna povezanost i utjecaj prošlih iskustava. Progresivne sile autor prepoznaje u biofiliji, altruizmu i u slobodi. One se izražavaju u obliku ljubavi prema životu, ljubavi za drugog i u osobnoj, zreloj i stvaralačkoj neovisnosti.²³

Doprinos koji posebno specificira značajke proaktivnog stava predstavlja teorija ocjenjivanja i vrednovanja M. B. Arnold. Prema toj autorici, da bi neko djelo odnosno akcija bilo ljudsko, mora proisteci iz subjektivne procjene stvarnosti. Čovjek nije rob situacije ili toliko uvjetovan njom da ne bi više mogao biti neovisan i autonoman. Na djelovanje ga, na determiniran, dakle reaktivan način, ne prisiljavaju neosobne sile kao što su nagoni, impulsi ili nezaustavljive potrebe. Njegova sudbina i njegovi ciljevi su u njegovim rukama. Privlačnost ili odbijanje nekog predmeta ili ideala ne proistječu iz njihove specifične prirode, nego iz procjenjivanja, vrednovanja ili osobnog smisla i značenja koje pojedinac čini i pripisuje tom poticaju. Istinskom činu izbora pripada i mogućnost izvršenja čina koji sami po sebi nisu ugodni i koji nisu upravljani prema neposrednim emotivnim zadovoljenjima. Subjekt može biti vođen višim motivima i vrednotama

²¹ Usp. J. NUTTIN, *Comportamento e personalità*, PAS-Verlag, Zürich, 1964, str. 297-331; ISTI, *Teoria della motivazione umana. Dal bisogno alla progettazione*, Armando, Roma, 1983, str. 230-232. O životu kao zadatku koji se otkriva i ostvaruje raspravlja i V. Frank. Usp. E. FIZZOTTI, *Alla ricerca di un significato nella vita*, Mursia, Milano, 1974, str. 191-203; ISTI, *Angoscia e personalità. L'antropologia di Viktor E. Frankl*, Dehoniane, Napoli, 1980, str. 87-90.

²² Usp. E. H. ERIKSON, *Infanzia e società*, Armando, Roma, 1982, str. 231-255.

²³ Usp. E. FROMM, *Veličina i granice Freudove misli*, Naprijed, Zagreb, 1986, str. 49-61; ISTI, *Anatomija ljudske destruktivnosti II*, Naprijed, Zagreb, 1989, str. 157 i 194-195.

ili idealima koje je sebi postavio da ih dostigne i koji mu pomažu da nadide teške i žalosne situacije.²⁴ Sposobnost vrednovanja, procjenjivanja i spoznaje te stvaralačko nadilaženje poteškoća tipične su značajke proaktivnog stava.

Kao na specifičnu konkretizaciju reaktivnog stava podsjetit ćemo ovdje, iako tek ukratko, na neke doprinose psihoanalize. To su npr. pretežna i nekontrolirana upotreba obrambenih mehanizama, fiksacija-regresija u afektivnom razvoju, neurotična i obrambena ponašanja tako da se religioznost živi zbog razvojnih zastoja u pojedincu.²⁵

Spomenuti autori daju neke parametre koji nadopunjuju i još više specificiraju značenja koja je iznio Allport. S obzirom na reaktivnost, oni spominju osjećaj osobnog promašaja ili neostvarenja, nedostatak smisla ili besmisao života, nedostatke ili obrambenost u životnom planu, zatvaranje u sadašnjost ili povlačenje u prošlost, fiksaciju i regresiju, manjak zadaća koje treba razviti u budućnosti, nekrofiliju, narcizam, simbiozu, pretežnu uporabu obrambenih mehanizama, nepostojanost u zvanju. S obzirom na proaktivnost spominju samoostvarenje, samotranscendenciju, nadsmisao, egzistencijalnu tematiku utemeljenu na autentičnim i višim vrednotama, život kao otvoren zadatak, biofiliju odnosno ljubav prema životu, altruizam, istinsku autonomiju, sposobnost izbora pravih čina, autotranscendenciju u postojanosti i ustrajnost.

3. REAKTIVNI I PROAKTIVNI VIDOVI MOTIVACIJE

Crkveno učiteljstvo ispravnu nakanu ističe kao jedan od temeljnih elemenata za prihvaćanje kandidata na formativnom putu prema posvećenom životu.²⁶ Hrvatski biskupi naglašavaju da »vjeroučitelji imaju svoj vjeroučiteljski poziv i poslanje«. Oso-

bito je velika odgovornost na vjeroučitelju. »On bi trebao nastojati otkloniti sve zapreke kako bi Krist po njemu kao oruđu poučavao i prosvjetljivao one koji su mu povjereni.«²⁷ Ovdje spomenuti izričaj »ispravna nakana« upućuje na psihologijski govor o motivaciji.²⁸ Vjeroučiteljevi rezultati posebice ovise o njegovoj motivaciji. U tome smislu govori se o važnosti temeljnog opredjeljenja te o tome postoji li motivacija kod vjeroučitelja ili ne.²⁹

Među mnogim teorijama koje se zanimaju za razrađivanje i opću interpretaciju ponašanja, pa prema tome i motivacije, mogu se uočiti dva velika pravca tumačenja.³⁰

²⁴ Usp. M. B. ARNOLD, *Emotion and Personality*, 2. svezak, Columbia Univ. Press, New York, 1960, str. 232. i dalje; ISTI, *Story Sequence Analysis*, Columbia Univ. Press, New York, 1962, str. 174.

²⁵ Usp. R. B. WHITE – R. M. GILLILAND, *I meccanismi di difesa*, Astrolabio, Roma, 1977, str. 28, 138. i 171. Usp. također: S. J. KORCHIN, *Psicologia clinica moderna*, Vol. I, Borla, Roma, 1977, str. 123; T. LIDZ, *La persona umana*, str. 509.

²⁶ Usp. npr. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Optatam Totius*, 28. listopada 1965, br. 2, 6.

²⁷ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Na svetost pozvani*, Pastoralne smjernice na početku trećega tisućljeća, HBK-GK, Zagreb, 2002, br. 24, 21.

²⁸ P. C. PEROTTO, *Il metodo della »Story Sequence Analysis« di Magda B. Arnold nel discernimento delle vocazioni. Studio sulla validità*. U.P.S., Facoltà Scienze dell' Educazione, Tesi di Laurea n. 169, Roma, 1980, str. 5. Motivacija je skup unutrašnjih čimbenika u subjektu, koji potiču, upravljaju i podupiru u vremenu traženje zadovoljenja nekog zahtjeva organizma, senzibilizirajući na selektivan način one predmete (objekte) koji su u odnosu s takvim zadovoljenjem. Tako ona postaje energija koja animira ponašanje usmjereno prema preciznom cilju. Usp. A. RONCO, *Introduzione alla psicologia*, Vol. 1, *Psicologia dinamica*, str. 26; M. ALETTI, »Motivazione«, u: B. RAVASIO (ur.), *Psicologia e azione pastorale*, Piemme, Roma, 1984, str. 90.

²⁹ Usp. V. MANDARIĆ, *Bez motiviranog vjeroučitelja nema kvalitetnog vjeronauka*, u: »Kateheza« 25(2003)1, str. 17-28, ovdje str. 17.

³⁰ Usp. A. RONCO, *Introduzione alla psicologia*, Vol. 1, *Psicologia dinamica*, str. 27.

3.1. Interpretativni pravci

Prvi poima čovjeka u biti pasivnog, ukoliko reagira samo na poticaje ambijenta ili svojih nagona i to na obrambeni način. Ovom pravcu pripadaju mnogi bihevioristi i zastupnici ortodoksne freudovske škole. Primarnim i izvornim motivima oni smatraju samo fiziološke, nagonске, obrambene potrebe, koje su ciklične, kratkog daha, a održavaju psihofiziološku ravnotežu organizma. Za taj pravac drugi – spoznajni, društveni, egzistencijalni, vrijednosni i slični – motivi bili bi tek sekundarni ili posljedični, a cilj im je zadovoljavanje primarnih potreba.

Drugi interpretativni pravac poima čovjeka kao kreativno biće vođeno spoznajom određenog plana života ili dobra budućnosti, prema kojemu čovjek usmjerava sve svoje snage da bi ih postigao. Tom smjeru pripadaju znanstvenici različitih kognitivnih teorija osobnosti i humanističko-egzistencijalnog usmjerenja. Za njih su izvorni i primarni svi fiziološki i nagonски motivi, kao i oni svojstveni prokušanim i željenim ciljevima.

Od ova dva pravca drugi je svakako prikladniji u interpretaciji motivacije koja pokreće poslanje i djelatnosti vjeroučitelja. Ustvari, iako prihvaća motive fiziološkog i nagonskog reda, on stavlja u prvi plan motive spoznajnog tipa, afirmacije samog sebe, egzistencijalnog, društvenog i religioznog značenja itd. Pretpostavlja se da su u poslanju vjeroučitelja upravo to glavni motivi koji ga podupiru, jer vjeroučitelj teži rastu, razvoju i traženju ispunjenja poslanja kroz neprestano dozrijevanje i otvorenost formaciji i stjecanju novih kompetencija.³¹

3.2. Motivacijski parametri prema nekim autorima

U svojoj teoriji o motivaciji, poznatoj kao »funkcionalna autonomija motiva«,

Allport³² tvrdi da postoji velika razlika između motiva djeteta i motiva odraslih. Kod zdrava i normalna odraslog čovjeka fiziološki i nagonски motivi nisu jedini ciljevi ponašanja kao kod djeteta. Kod zdrava i normalna odraslog čovjeka razvilo se središte osobnog identiteta, »vlastitost« koja ga sve više vodi prema osnaženju i gospodarenju sobom, kompetenciji, samopoštovanju, ostvarenju samoga sebe, vrednotama u koje vjeruje i idealima koje želi ostvariti. Allport ne niječe nagonске, infantilne ili podsvjesne motive u pojedincu, ali primarnu važnost daje spoznajnim i svjesnim motivacijama, koje teže budućnosti i vrednotama. Među njih posebno ubraja religiozni motiv kao energiju koja je sposobna organizirati i ujediniti čitavu egzistenciju pojedinca.

Među raznim dinamičkim sposobnostima Allport naglašava spoznajne procese, a posebice naglašava nakanu. Ona je oblik proaktivne motivacije jer se odnosi na ono što pojedinac želi ostvariti i orijentirana je prema budućnosti koju izgrađuje.³³

³¹ Usp. R. PALOŠ, *Profesionalna osposobljenost vjeroučitelja*, u: »Kateheza« 23(2001)1, 18-33; I. PAŽIN, *Pedagoško-didaktička osposobljenost vjeroučitelja*, u: »Kateheza« 23(2001)1, 34-43; A. PERANIĆ, *Tehničko-organizacijska osposobljenost vjeroučitelja*, u: »Kateheza« 23(2001)1, 44-53.

³² Usp. G. W. ALLPORT, *Psicologia della personalità*, str. 193-219.

³³ Usp. A. RONCO, *Personalità e educazione secondo G. W. Allport*, u: »Orientamenti Pedagogici« 16(1969)4, 770-800, ovdje str. 780. Komentirajući Allportovu teoriju, Ronco tvrdi da je čovjek na duže staze vođen nekom nakanom, općim stavom i potrebom da svom životu dade smisao. U tom kontekstu se ukorjenjuju principi moralne i religiozne psihologije, teme angažiranog ili oportunističkog ponašanja, problem smisla slobode i psihologijske vrijednosti religije, kao univerzalne potencijalne značajnosti i sverazumljivost vlastite egzistencije. Usp. H. FRANTA, *Psicologia della personalità*, str. 105. i dalje.

Nuttin³⁴ također ističe kako u pojedinu postoje više motivacije ili potrebe, tj. motivacije spoznajnog i vrijednosnog reda, po kojima organizam ne nastoji prvenstveno pasivno zadržati vlastito psihofizičko stanje, nego aktivno i stvaralački teži promjeni, rastu i dozrijevanju, prihvaćajući svoje ciljeve, ideale i život kao neprestanu zadaću koju treba ostvariti.

Prema Nuttinu, za postizanje ciljeva procesa psihičkog dozrijevanja, tj. ostvarenja samoga sebe, čovjek mora neophodno zadovoljiti svoje psihoegzistencijalne potrebe. Njihovo je puno ostvarenje u religioznom stavu, koji jedini egzistenciju stavlja u suodnos s totalitetom realnoga i s njegovim posljednjim smislom.³⁵ To je značajka koja je tipična za proaktivan stav.

Doprinosi Allporta i Nuttina pružaju vrijedna uporišta za razumijevanje vjeroučiteljeva poslanja, posebice stoga što se odnose na vrijednost religioznog motiva kao energije koja ujedinjuje osobnost i oko koje pojedinac organizira svoj životni plan. Nakana kao težnja koja usmjerava i potiče na budućnost, pomaže nam da s psihološkog motrišta razumijemo napore vjeroučiteljeva poslanja u njegovu neprestanom hodu prema idealu služenja u odgoju mladih u vjeri.

Maslow³⁶ je razlučio dvije vrste motiva. S jedne su strane deficitarni motivi ili oni koji nastaju iz oskudice, a s druge oni koji su plod rasta. Sukladno tim dvama vrstama motiva, i psihički život pojedinca može biti motiviran sustavom »oskudica-potreba-zadovoljenje« ili sustavom »rast-motivirani cilj«. Drugim riječima, pojedinac u svom ponašanju može iskazivati poglavito motive koji su plod oskudice ili one koji su plod rasta.

U odnosu postizanja cilja s deficitarnim ili oskudnim motivima pojedinac, nakon što je zadovoljio potrebu, osjeća da

je napetost želje iščezla, a isto tako i motivacija. U motivima rasta, međutim, pojedinac se više ili manje stalno kreće prema razvoju i izgradnji samoga sebe, a njegova se želja malo-pomalo povećava kako bi postizao i druge ciljeve.

U odnosu na okolinu, subjekt vođen nedovoljnim motivima anksiozno ovisi o drugim osobama, strah ga je da bi mogao biti napušten i može postati agresivan; međutim, ako ga stimuliraju potrebe ili motivi rasta, osjeća se slobodnijim, manje je ovisan o ambijentu i o drugima, manje je tjeskoban (anksiozan) i manje potrebit hvala i prestiža. Posebno u međuljudskim odnosima pojedinac može instrumentalizirati osobe da bi stekao, osigurao sigurnost, divljenje i ljubav, ili može razumjeti i voljeti druge nesebično zbog onoga što oni jesu, a ne zbog onoga što mu mogu pružiti.

Dodajmo još da se pojedinac kojeg vodi potreba za sigurnošću brani od svake prijetnje, boji se rasta, neovisnosti i slobode te stoga teži regresiji i nazadovanju. Onaj tko je vođen, potican i pokretan rastom, prihvaća i razvija svoje sposobnosti, ima povjerenja u sebe i u druge.

³⁴ Usp. J. NUTTIN, *Psicanalisi e personalità*, Paoline, Alba, 1960, str. 277. i 325-343. Usp. također: ISTI, *Comportamento e personalità*, str. 297-331.

³⁵ Usp. J. NUTTIN, *Teoria della motivazione umana*, str. 154-163. i 234-237. Do istih zaključaka došao je i A.VAN KAAM, *Personality Fulfillment in the Religious Life*, Vol. 1. *Religious Life in a time of Transition*, Dimension Books, Denville (N. J.), 1967.

³⁶ Usp. A. H. MASLOW, *Verso una psicologia dell'essere*, str. 37-76. U vezi s tim, osim njegova posebnog djela o motivaciji (A. H. MASLOW, *Motivazione e personalità*, Armando, Roma 1973), veoma je važan i njegov spis »Deficiency Motivation and Growth Motivation«, u: D. McCLELLAND – R. STEELE (ur.), *Human Motivation. A Book of Readings*, General Learning Press, Morristown, N. J., str. 233-251.

Pretežu li kod nekoga motivi iz oskudice, takav se onda boji upoznati sebe da ne bi morao poštovati samoga sebe. Takav se čovjek osjeća manje vrijednim, slabim ili lošim. Stoga se brani utječući se raznim svjesnim i podsvjesnim mehanizmima da ne bi došao u konflikt s neugodnom i žalosnom istinom. Ako međutim prevladavaju potrebe za rastom, pojedinac se ne boji istine o sebi i svojoj stvarnosti te ne odbija rizik poznavanja. Naprotiv, on nastoji sve više rasti kako bi pozitivno nadvladao tjeskobu (anksioznost).

Prema Maslowu, osobe koje su proaktivne, dovoljno su zadovoljile svoje osnovne potrebe za sigurnošću, pripadnošću, ljubavlju, povjerenjem i poštivanjem sebe. Reaktivne osobe su regresivne i obrambene. Riječ je o nezrelim, konfliktnim ili psihički bolesnim osobama koje su motivirane spomenutim sklonostima. Sve te značajke proaktivnog ili reaktivnog stava su parametri koji pomažu razumjeti motivacijsku strukturu ponašanja pojedinca, pa i vjeroučitelja.

3.3. Egzistencijalni motivi

Na crti egzistencijalnih tematika i Thomino općeg nacrtu vlastite egzistencije, s Allportovom središnjom nakanom i objedinjavajućom koncepcijom života, s Maslowljevom orijentacijom prema biću i s Nuttinovim psihoegzistencijalnim i religioznim potrebama te s Franklovim nadsmislom, podsvjesnim bogom i transcendentnim Ti, pojedinac osjeća i prihvaća egzistencijalne motivi kao potrebu za davanjem smisla vlastitom životu. On tako organizira sve svoje psihičke energije i svoja ponašanja oko osnovnog cilja ili projekta života i za njega.

Jedna od specifičnosti egzistencijalnih motiva, koja je posebno važna za vjeroučitelje, jesu takozvane motivacije vjere.

Ne ulazeći u detalje ovoga složenog problema s psihološkog motrišta, o čemu bi se dalo posebno raspravljati, ovdje smatramo važnim dotaknuti samo neke odabrane elemente.

Prije svega, postoji opisno eksperimentalna činjenica: vjeroučitelj živi unutarnju prisutnost Boga, koju ona sažima u stav vjere, on je kuša kao dar, kao poslanje poučavanja, kao intervent koji mu dolazi izvana i koji on prihvaća slobodno kao dobro u sebi.

Na drugom mjestu, postoje informacije koje proizlaze iz crkvenih dokumenata i koje sasvim jasno i postojano tvrde da vjera postoji i održava se u slobodnom ljudskom činu. Tu vjeru vjeroučitelj prihvaća svom svojom inteligencijom i voljom. On ujedno prihvaća da je vjera uliven dar, koji čovjek slobodno i besplatno prima od Boga. Bog mu se objavljuje i pomaže mu sve više usavršavati taj stav. Vjera vodi vjeroučitelja kako bi ujedinio različite vidove svoga osobnog i društvenog života. Ona ga potiče da u zauzetosti i stvaralačkoj odgovornosti traži rješenja ljudskih, egzistencijalnih problema.³⁷

S psihodinamičkog gledišta, dakle, motivacije vjere su posebne egzistencijalne mo-

³⁷ Usp. npr. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dogmatska konstitucija o Crkvi »Lumen Gentium«*, br. 44; *Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi »Dei Verbum«*, br. 5; *Pastoralna konstitucija o Crkvi u svijetu »Gaudium et Spes«*, br. 11, 57; *Dekret o misijskoj apostolskoj djelatnosti »Ad Gentes«*, br. 41; *Izjava o religioznoj slobodi »Dignitatis Humanae«*, br. 10.

Već je u 19. stoljeću psiholog W. James, govoreći o motivacijama vjere, pretpostavljao da su one ulivene, udahnute, tj. da ih pojedinac osjeća kao »svoje« i da istovremeno doživljava da mu dolaze od »Drugog«. Ustvari, prema Jamesu, Bog se pripovjeda i daje se naslutiti, spoznati, u podsvijesti subjekta i odgovara Višoj podsvijesti o kojoj govore i J. Nuttin i V. E. Frankl. Cijela Franklova misao i njegov terapijski pravac nazvan »logoterapija« kreću se na crti egzistencijalnih motiva.

tivacije koje dolaze iz nutrine pojedinca, pomažu da se razumije dobro u sebi i odgovaraju dubokoj težnji da se vlastitom životu dade cjelovit smisao. Poziv vjere postaje psihološki čin jer pojedinac vjeru stvarno doživljava i kuša u svom životu.

Vodeći računa o tim motivacijama vjere, poslanje vjeroučitelja postaje egzistencijalni motiv koji pretpostavlja poznavanje temeljnih vrednota života i potiče vjeroučitelja da živi i ponaša se sukladno s tim vrednotama.

Valjanost egzistencijalnih motiva i motiva vjere jasno je proaktivna. Međutim, prema različitim psihopatološkim teorijama, znatnije pomanjkanje takvih motiva postaje uzrokom mnogih neuroza i čini pojedinca u osnovi reaktivnim.

3.4. Sinteza uporišnih parametara

Iz istraživanja i rezultata različitih psihologa mogu se izabrati sljedeći interpretativni parametri o *reaktivnosti* u motivaciji: nedostatak središta osobnog identiteta, nedostatak nakane, prevelika dominacija podsvijesnih, nagonskih i obrambenih motivacija koje rađaju nepostojanim i nestalnim ponašanjima, traženjem neposrednog zadovoljenja potreba, ovisnošću o pritiscima sredine, oskudnošću viših i egzistencijalnih relacijskih potreba, prevlašću oskudnih (siromašnih) ili deficitarnih motiva. Rezultat svega je odsutnost istinski motivirajućeg i ujedinjavajućeg projekta života.

Motivacijska uporišta *proaktivne* vrijednosti jesu: prevlast svjesnih motivacija i vedro prihvaćanje podsvjesnih, sposobnost odgađanja zadovoljenja potreba, neprestani razvoj i usavršavanje motiva, važnost nakane, potreba za društvenim kontaktom i međusobnim altruističkim relacijama te neovisnost od pritiska sredine, važnost egzistencijalnih motiva kao i viših

transcendentalnih vrednota, neprestana težnja za ostvarenjem i samotranscendencijom, postojanje istinskog projekta života koji ujedinjuje cijelu osobnost, trajna opća ponašanja koja su sukladna s dubokim vlastitim potrebama i vrednotama koje se žive.³⁸

4. ZAKLJUČNA RAZMIŠLJANJA

Što možemo zaključiti nakon predstavljenih ideja, istraživanja i razmišljanja pojedinih autora? Iz svega rečenoga može se vidjeti da je proaktivno ponašanje za svakoga pa i za vjeroučitelja, preporučeni pristup životu. To je ponašanje u kojem vjeroučitelj preuzima inicijativu i odgovornost. Valjalo bi istražiti postoji li kriza proaktivnosti u vjeroučitelja, što istovremeno znači i krizu inicijative, stvaralaštva, odgovornosti, inovacije i uvođenja promjena.

³⁸ Ronco (1980, 93-94), u pogledu proaktivno motiviranog ponašanja ili onog podsvjesno ili reaktivno motiviranog, piše: »1) Motivirano ponašanje je promjenljivo, plastično i vodi prilagođavanju. Reaktivno ponašanje je stereotipno, kruto i ne može ga se lako promijeniti ni kaznama niti nagradama. 2) U motiviranom ponašanju pojedina djela pokazuju se kao sredstva za postizanje cilja. U reaktivnom ponašanju, međutim, reakcije imaju značaj cilja samog po sebi, tj. moraju biti postignuti po svaku cijenu. Zbog toga su motivirana ponašanja izborna i na raspolaganju su pojedincu koji ih može usvojiti ili ostaviti. Reaktivna ponašanja su naprotiv kompulzivna i ne ostavljaju slobodu izbora. 3) U motiviranom ponašanju zadovoljenje proizlazi iz činjenice da se, pomoću njega, postiže shvatljiv i razumljiv cilj. Reaktivno ponašanje, međutim, svodi nelagodnost i unutarnje neraspoloženje samo na sebe, zbog jednostavnog slijepog izričaja vlastite zlovolje, iako ne postiže nikakvog cilja. 4) Motivirano ponašanje je, u svemu, konstruktivno, u smislu Bakera i drugih te vodi formaciji organiziranih sekvencija prilagodljivih akcija odnosno djela. Reaktivno ponašanje nije konstruktivno, nego je naprotiv često destruktivno, neorganizirano i emotivno. 5) Motivirano ponašanje karakteriziraju radosna zauzetost, obveza, odgovornost i živahnost, a reaktivno ponašanje je često, suprotno tome, označeno rezignacijom.«

Naravno, i proaktivna osoba, pa prema tome i vjeroučitelj, ponekad mora reagirati na situaciju, jer je to u životu neizbježno. Ipak, osoba s dominantnim pristupom životu pokušava imati kontrolu nad svojim životom i radom i u skladu s tim donositi odluke. Potiče na akciju, razmišlja što bi moglo dovesti do eventualnih problematičnih situacija i nastoji ih predusresti. Nimalo loš pristup životu, zar ne? I kad treba reagirati na problematičnu situaciju, tada to također čini na proaktivan način. Postavlja sebi pitanje što je najbolje, što on osobno u konkretnoj situaciji može učiniti da bi još više napredovao i sl. Riječ je, dakle, o stavu, ponašanju, pobjedničkom mentalitetu koji je kao stvoren za svakog (vjeroučitelja) koji želi napredovati.

Možda ćemo uočiti i priznati da je malo ljudi koji su u stanju tako ići kroz život, ali ih ima. Bilo bi vrlo zanimljivo istražiti u kojoj mjeri i stupnju ima takvih ljudi, pa prema tome i takvih vjeroučitelja. Riječ

je o ljudima kojima je stalo do rezultata, uspjeha, plodova, suradnje s vlastitim darovima i sposobnostima. To su ljudi koji manje ili više teže takvom pristupu životu. Zar nije iz svega toga logično zaključiti da će i vjeroučitelj imati bolje rezultate ako je proaktivan nego ako nije? Jer, ako mi nije do rezultata, mogu biti i promatrač i gledati kako se stvari odvijaju i kakav će biti rezultat. Puštam da situacija odredi moju reakciju. Oba stava i ponašanja donose rezultate. Međutim, postavlja se pitanje što je korisnije. Odgovor na to pitanje ovisi o kvaliteti naše osobne proaktivnosti i reaktivnosti.

Ovdje ne raspravljamo o nečijoj proaktivnosti koja ga vodi u »krivom« smjeru. Netko može biti proaktivan oko ciljeva, kao što su to npr. ljudi kojima je novac jako bitan, a istovremeno zanemariti sve drugo. Vjeroučitelj je pozvan biti proaktivan oko pravih stvari i ciljeva te neprestano izgrađivati svoje stavove i ponašanja.